

Православна монодія: її богословська, літургична та естетична сутність. [Збірка статей за матеріалами наукової конференції, Київ, 13–18 жовтня 1998]. Упор. Олена Шевчук (Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського, вип. 15), Київ 2001, резюме укр. і англ. мовами

З нагоди 2000-ліття християнства завдяки ініціативі та зусиллям знаної української дослідниці музичної давнини професора доктора Ніни Олександрівни Герасимової-Персидської Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського зорганізувала у жовтні 1998 року велику наукову конференцію, присвячену православній монодії. До Києва прибули науковці з багатьох міст України, Росії, Вірменії, Грузії, Італії, Австрії, Ізраїлю, США. Ще до початку конференції вийшли друком тези доповідей¹, а тепер перед нами ошатний збірник статей.

Матеріали збірника згруповані за декількома тематичними групами, які представляють різні аспекти наукової проблематики церковної монодії Східної Церкви.

У вступному слові від редакційної колегії ректор Національної музичної академії професор Олег Семенович Тимошенко підкреслив молитовну й високоетичну суть монодійного співу та його історичну і національну зумовленість.

Видатний американський вчений-медієвіст сербського походження Мілош Велімірович² підкреслив вклад науковців XIX–XX ст., зокрема, тих, що були пов'язані з Києвом: митрополит київський Євгеній Болховитинов, Дмитрій Разумовський, який, ймовірно, народився в Києві та навчався в Київській духовній академії. Високо оцінюючи вклад визнач-

¹ *Православна монодія: її богословська, літургична і естетична сутність*. Міжнародна наукова конференція, присвячена 2000-річчю Християнської доби. Тези, Київ 1998, 16 с.

² Бібліографія його наукових праць надрукована в Україні; див: Ю. Ясиновський. Із бібліографії Мілоша Веліміровича — дослідника візантійської і слов'янської церковної музики, *Записки НТШ*, т. 232 (=Праці Музикознавчої комісії), Львів 1996, с. 561–571.

них попередників, американський вчений слушно звернув увагу на потребу оцінки реального вкладу кожного з них та необхідність переоцінки минулих досягнень. Серед накреслених завдань, які сьогодні стоять перед дослідниками церковного співу східного християнського обряду³, дуже важливими є створення *зведених* каталогів нотованих рукописів, уточнення їх датування та визначення репертуару. Іншим важливим завданням є текстологічне вивчення піснеспівів з точки зору історичної еволюції нотного тексту. Ці наукові напрямки повинні використовувати нові технології, зокрема, комп'ютерні бази даних, інтернет.

Ніна Герасимова-Персидська поставила цікаве питання співвідношення давньої монодії як *намоленних* літургійних текстів і сучасної літургійної творчості. Церковна монодія за багатовіковий період створила такі духовні цінності, які перетворилися у певні аксіоматичні абсолюти. Тож минувшина відмежовує сучасного вірного і слухача від усього минушого, земного. Зіткнення з сучасністю, із сьогоденним світовідчуттям неминуче породжує питання — а в чому подягає істинно богослужбовий спів і коли можна говорити про церковний спів як спів божественний? Як узгодити поняття — *давнє* як істинно духовне і *нове* у якості нової естетики, власне мистецьке довершеніше? А за цією проблемою, як слушно зауважує авторка, одразу ж з'являється інша — як розуміти сутність церковного співу взагалі? Ця проблема ставилася і на початках християнства, і в старогейбранській вірі, і в давньогрецькій філософії; ці питання ставилися і в Церкві Візантійській, Слов'янській, Українській. Відповідь буде різною, залежно від адресата. Зрозуміло, що церковна монодія займає в цьому дискурсі особливе становище і, можливо, тому так важко піддається сучасному розумінню і науковій інтерпретації.

Дмитро Болгарський зробив спробу оцінити киево-печерський напів⁴ у богословському аспекті. На жаль, автор надто багато місця приділив загальним питанням богослов'я, а коли дійшов до власне киево-печерського напіву, то, за його ж словами, йому забракло місця. Очевидним методологічним прорахунком є і те, що, ведучи розмову про киево-печерський напів як явище української культури, автор в обґрунтуванні богословських основ цього співу зовсім не бере до уваги української богословської візії. Перекрученою є назва чину редемптористів,

³ Мабуть, не слід надмірно підкреслювати *слов'янськість* Східної християнської церкви, бо серед народів Східної Церкви є і неслов'яни. З іншого боку, вислів *православний світ* є певною мірою умовним, бо східного обряду дотримуються і деякі неправославні групи окремих етносів.

⁴ У тексті його статті вжито російський термін *распев*.

який чомусь названий орденом редимпціоністів. Але сама постановка проблема є цікавою і заслуговує подальшої розробки.

Відомий музикознавець з Ізраїлю Амнон Шілоа торкнувся теологічного змісту юдейської музики. Підкресливши, що книга життя єврейського народу Біблія не подає богословських засад ритуального вжитку музики, то ж в період формування Талмуду таке розуміння намагалися відшукати у прихованому змісті священного писання. Пізніші богослови розійшлися у розумінні сутності музики і співу у релігійному обряді: одні заперечували рух за оновлення традицій Храму, інші навпаки — вважали музику тісно пов'язаною з власне людською природою і тому релігійний спів повинен враховувати історичну змінність життя гебрайського народу. Незважаючи на ці суперечки, нова обрядова музика, особливо в єврейській діаспорі, формувалася на основі асиміляції різнонаціональних впливів. А в середині XVIII ст. у Східній Європі (зауважимо — головню в Україні) виникає хасидський рух, який ще більше захоплював євреїв до містичного злиття божественного і людського, черпаючи з музичного досвіду сучасників⁵.

Формування циклу гимнографічних піснеспівів на прославу руських і слов'янських святих досліджує відомий російський медієвіст Наталія Серьогіна⁶. Вона звернула увагу на створення служби на честь св. Климента Римського, мошті якого зберігалися в кримському Херсонесі (Корсуні), тож не випадково це місто обране князем Володимиром для прийняття християнства.

Професор Ліда Корній з Києва розглядає болгарський напів за українськими і білоруськими нотними Ірмолюями. Спільно з Л. Дубровіною вона опублікувала антологію цього напіву⁷, а ще раніше, 1980 року, захистила дисертацію на цю тему. Її дослідження виявили великий пласт окремого стилістичного явця в українських Ірмолюях, який незмінно супроводжувався ремаркою «болгарський» і дуже виразно окреслюється за музичною стилістикою.

Конфесійний зміст монодійних напівів розглядає Олена Шевчук з Києва. Дослідниця поставила собі за мету відповісти на питання: на-

⁵ Цікаво, що в Україні творці хасидських пісень охоче використовували український національний мелос, і ця тема стала предметом дисертаційного дослідження Моше Гоха в Єрусалимському університеті (див.: Ю. Ясиновський. З історії єврейської музики в Україні (рецензія на книгу М. Фукса «Музыка оcalona. Judaica Polskie»), *Східний світ*, 1994, № 1–2, с. 213–216).

⁶ Цій темі вона присвятила окреме монографічне дослідження; див.: Н. С. Серегина. Песнопения русским святым, Санкт-Петербург 1994.

⁷ Л. Корній, Л. Дубровіна. Болгарський наспів з рукописних нотолінійних Ірмолюїв України, Київ 1998.

скільки власне православним можна вважати київський напів, якщо його виникнення пов'язувати з 20-ми роками XVII ст., коли в Києві панувала унійна Церква. Аналіз музичного матеріалу Ірмологіонів, зокрема, великої кількості місцевих напівів, які стилістично дуже тісно пов'язані з основним київським напівом, наводить авторку на думку, що якихось помітніших слідів розмежування православної та унійної специфіки за напівами не спостерігається.

Вплив сакральної монодії на українську духовну піснестворчість розглядає авторитетний дослідник цієї ділянки Юрій Медведик з Дрогобича. Основним джерелом текстів духовних пісень були псалми, а також парафрази на жанри сакральної монодії — кондаки, канони, антифони, тропарі та інші.

Знана дослідниця української монодії Олександра Цалай-Якименко в останнє десятиліття зосередила свою увагу на опрацюванні власне музичних основ церковної монодії, зокрема, її часової організації. На багатьох прикладах, старанно опрацьованих за спеціальною методикою та в чітких наглядних формах авторка переконливо демонструє часову періодичність як в мікромасштабах музичної форми, так і в її більших побудовах. Ритміка виразно окреслює самодостатність власне музичних форм. Вона є особливого типу, який авторка визначає як модальна квантитативна (часомірна), де поперемінно в певній періодичній послідовності чергуються довгі і короткі наголоси.

Питання гласовості розглядаються на матеріалі вірменської монодії (Левон Акоюн) і грузинського багатоголосся (Манана Андріадзе). Анатолій Конотоп дошукується джерел строчного багатоголосся в монодії. Про відчутний вплив монодійного мислення на літургійні композиції К. Стеценка пише М. Лисенко. Крістіана Деметріу звернула увагу на імена візантійських авторів піснеспівів, які згадуються в рукописі XVI ст. з монастиря Махайрас на Кипрі. Цей рукопис є добрим прикладом творчих ініціатив пізньо- і поствізантійської церковної музики, яка розвивалася в так званому калофонному стилі. Цікаво, що в Києві (НБУВ) зберігається декілька грецьких нотних пам'яток цього ж часу, де також є вказівки на тих самих авторів піснеспівів — наприклад Мануїла Хрисафи, Йоана Гліки.

У статті Юрія Ясиновського йдеться про репертуар ірмосів і канонів в українських і білоруських нотолінійних Ірмолюях XVII–XVIII ст. Марія Пішлегер-Карастоянова розглядає пізній болгарський тип нотованого богослужбового збірника *Катавасійник*. Систему екфонетичних знаків у грецькому Євангелії XII ст., що зберігається у Відні, аналізує Сандра Мартані.

Загалом варто також відзначити сумлінне наукове редагування збірника, дотримання стандартів у скороченнях найменувань бібліотек і фондів. Правда, назва фонду Akcesja Библиотеки Народовой у Варшаві (скорочено Акс.) передана чомусь кириличними літерами. Серед інших дрібніших недоліків — недотримання українського правопису в написанні таких назв як Єрусалим (а не Іерусалим), подібно як і юдеї (а не іудеї). І ще одне зауваження: примітки наприкінці кожної статті створюють незручності при читанні; безумовно, що примітки повинні йти посторінково. Такого принципу дотримуються поважні наукові видання — наприклад *Труды Отдела древнерусской литературы* Інституту російської літератури Російської Академії Наук, *Записки НТШ*, видання серії ММВ та ін.

Павло Гринкевич

КРИСТІАН ГАННІК

Бібліографія наукових праць

Крістіан Ганнік (нар. 3 вересня 1944) — професор Вюрцбурзького університету, директор Інституту славістики. Студював у Боннському та Віденському університетах, де вивчав славістику, візантиністику та сходознавство. Захистив докторську дисертацію «Дослідження воскресних у синайських рукописах» у Відні 1969 р. Працював асистентом К. Аланда в Інституті новозавітних текстологічних досліджень у Мюнстері, де був співредактором фундаментального видання *Vollständige Konkordanz zum griechischen Neuen Testament*, ред. К. Aland, т. 1, ч. 1–2. Berlin—New York 1983. Габілітаційну працю про Максима Голобола (див. п. 3 у списку) за фахом «Слов'янська філологія у світлі візантійського та східно-християнського мовного та культурного ареалу» захистив у Відні 1978 р. Працював доцентом у Віденському університеті (від 1979 р.), професором слов'янської філології у Трірському (від 1981 р.) та Вюрцбурзькому (від 1993) університетах. Член-кореспондент Австрійської Академії наук (1990), Академії наук Північного Райну-Вестфалії в Дюссельдорфі (2001) і Саксонської Академії наук в Ляйпцігу (2002).

Сфера наукових інтересів — старослов'янська філологія, історія ідей у слов'ян, візантійська і слов'янська історія Церкви, візантійська і слов'янська церковна музика, гимнографія і літургіка, візантійські і кавказькі церковні зв'язки в середньовіччі, критика тексту грецької і слов'янської Біблії.

I. Окремі публікації

1. Studien zu den Anastasima in den sinaitischen Handschriften. Diss. Wien 1969, 402 S. (машинопис).
2. Studien zu den liturgischen griechischen und slavischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek (Byzantina Vindobonensia 6). Wien 1972, 175 S.
3. Maximos Holobolos in der kirchenslavischen homiletischen Literatur (Wiener Byzantinistische Studien 14). Wien 1981, 439 S.